

Beznosacījumu pamatienākumu (BPI) ietekme uz izglītību

“Katram cilvēkam ir tiesības uz izglītību” (ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija).

“Izglītība ir attīstības pamats jebkuras valsts sociālajam un ekonomiskajam stāvoklim. Bet vai mēs veidojam sabiedrību, kas ir patiesi kritiska un iesaistoša jeb mēs turpinām veicināt tos pašus pilnīgi novecojušos izglītības procesus? Kā ir ar zinātni? Vai zinātnieki ir patiesi brīvi radīt zināšanas, kas ļautu mums pāriet uz jaunu apgaismības laikmetu? Mēs uzskatām, ka ar beznosacījumu pamatienākumu ieviešanu mums būs pieejami instrumenti, lai nodrošinātu labāko, kas nepieciešams katram pilsonim un kopienai kopumā,” – šādi savus skatītājus uzrunā Fransisko Gereiro (*Francisco Guerreiro*, Portugāle) 12 sēriju dokumentālajā filmā par beznosacījumu pamatienākumiem “BPI – brīvības ceļš!” (*RBI - Um Caminho de Liberdade*, <https://www.youtube.com/watch?v=m9KyFjT2a4o&list=LL&index=3>).

Dzīve, kāda tā ir šobrīd, pēc pieciem, desmit vai divdesmit gadiem būs pilnīgi mainījusies. Tādēļ mums ir jāsniedz iespējas cilvēkiem izglītoties, sagatavot viņus izglītības iegūšanai visas dzīves laikā. Taču daudzi cilvēki patlaban saskaras ar nabadzības izraisītām ciešanām, daudzi domā tikai par izdzīvošanu naudas trūkuma dēļ. Cenšoties izdzīvot, cilvēki nedomā par nākotnes perspektīvām, bet tikai par šī brīža grūtībām. Viņi nespēj dalīties ar kādu citu, jo viņiem nav ar ko dalīties. Tādēļ ir svarīgi, lai nabadzība nepiemeklē nevienu no mums, ne tās ģimenes, kurās aug bērni, ne tos, kuri strādā, ne vecākos mūsu sabiedrības locekļus – nevienu, jo trūkums atstāj paliekošu, negatīvu iespaidu uz cilvēku nākotnes iespējām izglītoties un dzīvot pārtikušā sabiedrībā.

Tas, kas mums ir jā dara, ir jāapvieno vienā veselumā zinātnisku, ekonomisku, socioloģisku – dažāda veida domāšanu – atšķirīgu, citādāku no ierastā. Beznosacījumu pamatienākumiem var būt izšķiroša nozīme, tas var kļūt par būtisku atbalstu izglītības procesā, palaišanas mehānisms labākai, pilnvērtīgākai dzīvei. Saņemot beznosacījumu pamatienākumus, izglītības kvalitāte var tikai pieaugt un kļūt daudzveidīgāka.

Patlaban norisinās parakstu vākšana Eiropas pilsoņu iniciatīvai “Beznosacījumu pamatienākumu ieviešana visā ES” (<https://lv.eci-ubi.eu/>), tādēļ ir būtiski sabiedrībai uzzināt pēc iespējas vairāk par to, kas ir beznosacījumu pamatienākumi (BPI) un kā tie ietekmē sabiedrību. Šajā, pēc skaita septītajā, rakstā runāsim par beznosacījumu pamatienākumu ietekmi uz izglītību.

Jo zemāks izglītības līmenis, jo zemāki ienākumi

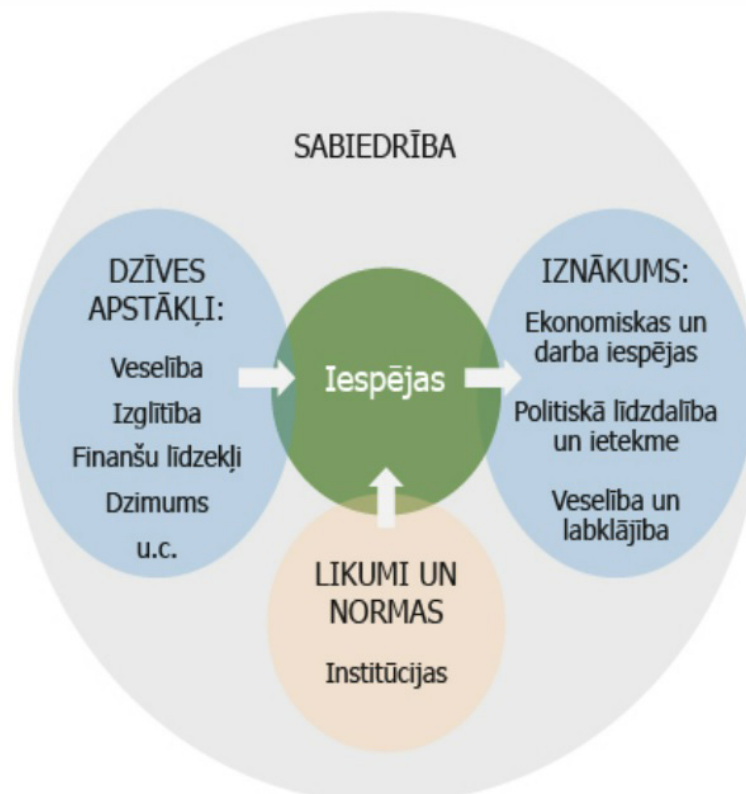
Vieta, kur esam piedzimuši, ģimene, sociālkulturālie aspekti nosaka mūsu iespējas. Pārtikusī sabiedrība indivīdam sniedz daudz vairāk iespējas izpausties salīdzinājumā, ja jāsaskaras ar lieliem ekonomiskajiem ierobežojumiem. Zināšanas vairo iespējas un ir cieši saistītas ar ekonomisko situāciju – jo plaukstošāka ir valsts ekonomika, jo sabiedrība ir izglītotāka, savukārt – jo izglītotāka ir sabiedrība, jo plaukstošāka ir valsts ekonomika. Tas darbojas arī apgrieztā veidā – vāja izglītība samazina izaugsmi, bet vāja valsts ekonomika samazina izglītības iespējas.

Mūsdienās cilvēkiem ir jāizglītojas visas dzīves laikā. Taču tam ir vajadzīga nauda. BPI tiek pielīdzināts cilvēka pamattiesībām, jo nodrošina ikviena cilvēka materiālo eksistenci un iespēju piedalīties sabiedriskajos procesos. Tas, ko BPI nodrošina, ir patiesa brīvība no autoritārām struktūrām, sliktas priekšniecības vai darba devēja, vardarbīgām attiecībām, utt. BPI rada uz brīvību balstītu dzīves modeli, kas veido no līdz šim atšķirīgu sabiedrību, īpaši okupācijas

laikā pieredzētā. BPI ir būtisks pamats izglītotai sabiedrībai, un kā zināms, zināšanas sniedz varu pār ierobežojošiem apstākļiem.

Eiropas pilsoņu iniciatīva “Beznosacījumu pamatienākumu ieviešana visā ES” paredz, ka beznosacījumu pamatienākumi tiek maksāti ikkatram indivīdam (sievietei, vīrietim, bērnam), neveicot mantiskā stāvokļa pārbaudi, to būs tiesīga saņemt ikviens persona neatkarīgi no vecuma, izcelsmes, dzīvesvietas, profesijas utt. BPI tiks maksāts bez jebkādiem priekšnosacījumiem — bez pienākuma strādāt algotu darbu, izrādīt gatavību strādāt, iesaistīties sabiedriskajā darbā un tamlīdzīgi. Turklāt BPI ir jābūt pietiekami augstam – summai jābūt tādai, kas nodrošina pienācīgu dzīves līmeni, kurš atbilst sabiedrības sociālajiem un kultūras standartiem attiecīgajā valstī, tādām, kas paglābj no materiālas nabadzības un dod iespēju piedalīties sabiedriskajos procesos.

Latvija diemžēl ir viena no Eiropas Savienības (ES) visnabadzīgākajām valstīm ar zemu ienākumu līmeni un lielu nevienlīdzību. Latvijas Bankas ekonomiste Krista Kalnbērziņa publikācijā “Nevienlīdzība nav tikai vienas sabiedrības daļas problēma” secina: “Nevienlīdzība, kas šobrīd guvusi daudz lielāku uzmanību ekonomiskās politikas dienas kārtībā, varētu šķist kā problēma, kas skar tikai daļu sabiedrības. Tomēr tā nav – nevienlīdzība ietekmē visu sabiedrību kopumā, tās spēju attīstīties ekonomiski un sociāli. [...] Nevienlīdzīgas iespējas piekļūst kvalitatīvai izglītībai, veselības aprūpei, kā arī nodrošināt labvēlīgus dzīves apstākļus neļauj daļai sabiedrības realizēt savu potenciālu, mazinot arī kopējo ekonomikas attīstības potenciālu. Turklāt tiek ierobežota arī sociālā mobilitāte, kas nozīmē, ka zems izaugsmes potenciāls tiek nodots arī nākamajām paaudzēm. No ekonomikas perspektīvas šajā situācijā netiek pilnvērtīgi pilnveidots cilvēkkapitāls, kas ir būtisks faktors izaugsmes nodrošināšanā”.

Shēma. Nevienlīdzīgas iespējas veido nevienlīdzīgus iznākumus. <https://www.makroekonomika.lv/nevienlidziba-nav-tikai-vienas-sabiedribas-dalas-problema>

Kā tas redzams shēmā “Nevienlīdzīgas iespējas veido nevienlīdzīgus iznākumus”, dzīves apstākļi (veselība, izglītība, finanšu līdzekļi, dzimums un citi) atstāj tiešu iespaidu uz iespējām. Tādēļ jo īpaši mums ir svarīgi veikt investīcijas cilvēkos, un BPI ir visātrākais veids, kā sasniegt

labklājību, kas ļautu ikvienam realizēt savu potenciālu, jo BPI izmaksa neprasa administratīvas sistēmas izveidi un kontroli, lai saņemtu BPI, nav jāveic cilvēku finansiālā nodrošinājumu pārbaudi – to izmaksā bez jebkādiem nosacījumiem.

Viens no pasaules līderiem - ANO ģenerālsekretārs Antoniu Guterrešs (*António Guterres*) 2018. gada 25. septembrī, vēršoties pie ANO Ģenerālās Asamblejas, aicināja pasaules valdības apsvērt beznosacījumu pamatienākumu ieviešanu. Viņš teica: “Tehnoloģiskie sasniegumi var izjaukt darba tirgu, mainoties vai izzūdēt tradicionālajām darbavietām. Pat ja jauno darba meklētāju skaits turpinās pieaugt, pārkvalifikācija būs nepieciešama iepriekš neiedomājamās apmēros, izglītībai jāpielāgojas jau no pirmajām klasēm, mainīsies pati darba būtība. Valdībām var nākties apsvērt spēcīgākus drošības tīklus un, iespējams, universālos pamatienākumus.”

Savukārt profesors Olivjē De Šuters (*Olivier de Schutter*, Apvienoto Nāciju Organizācijas īpašais ziņotājs galējās nabadzības un cilvēktiesību jautājumos) preses konferencē Briselē 2021. gada 29. janvārī prezentācijā “Nabadzība ES”, izdarot secinājumus par savu divu mēnešu misiju Eiropas Savienībā – par universālo pamatienākumu ietekmi uz jaunatni izteicās sekojoši: “Es personīgi uzskatu, ka universālajā pamatienākumu shēmā būtu jākoncentrējas uz jauniešiem, kuri ir vecumā no 18 līdz 25 gadiem, kuri dzīvē izvēlas, kur studēt, ko studēt – ja studēt, vai strādāt – kur strādāt. Nevajadzētu būt atkarīgiem no savām materiālajām vajadzībām, un tāpēc, manuprāt, ir ļoti svarīgi sniegt šiem jauniešiem atbalstu, kas ļautu viņiem nopelnīt pienācīgu iztiku bez atkarības no algota darba”. (<https://www.youtube.com/watch?v=5zD-nqGMmGek&t=1656s>, 26:15, atbilde uz jautājumu, vai vispārējie pamata ienākumi varētu būt pieņemams līdzeklis nabadzības un nevienlīdzības apkarošanai.)

Eksperimenti pasaulē apliecina pozitīvo ietekmi

Pasaulē notikuši aptuveni 80 dažādi pamatienākumu izmaksu eksperimenti un veikti ap 300 dažādi pētījumi (<https://airtable.com/shrFHIWmydJpPbISc/tblsuMzeZWDrjdjgzq?backgroundColor=teal&viewControls=on>). Pētījumos ir konstatēts, ka pasākumus, kuru mērķis ir uzlabot mazu bērnu uzturu, veselību un izglītību, bieži motivē pārtraukt nabadzības pārņemšanu no paaudzes paaudzē. Attiecībā uz izglītību, pamatienākumu izmaksu eksperimenti uzrāda būtiskus uzlabojumus gan īstermiņā, gan ilgtermiņā. Izmantojot datus no 75 ziņojumiem, kas aptver 35 dažādus pētījumus, autori atklāj, ka gan skaidras naudas pārvedumi ar nosacījumiem, gan beznosacījumu skaidras naudas izmaksa uzlabo izredzes tikt uzņemtiem un apmeklēt skolu (<https://www.givedirectly.org/research-on-cash-transfers/>). Taču skaidras naudas pārvedumi ar nosacījumiem, bērnos uztur stresu, bet skaidras naudas maksājumi bez nosacījumiem atbrīvo no spiediena uz bērniem, ļaujot tiem būt pilnībā atbrīvotiem no nosacījumu nastas un pilnībā nodoties mācībām.

Āfrikā valsts finansētās beznosacījumu skaidras naudas pārvedumu programmas kopumā sasniegušas gandrīz 50 miljonus cilvēku. Izmantojot eksperimentālus datus no divām beznosacījuma skaidras naudas pārvedumu programmām, ko ieviesusi Zambijas valdība, tika atklāts, ka programmām ir tālejoša ietekme gan uz nodrošinātību ar pārtiku un patēriņu, gan uz virkni produktīvu rezultātu. Pēc trim gadiem mājāsaimniecību izdevumi ir vidēji par 67 procentiem lielāki nekā saņemto pārskaitījumu vērtība, kas liecina par ievērojamu ekonomiskās atgriezeniskās saites efektu (vidēji koeficients bijis 1,67), kas darbojas, palielinoties ar lauksaimniecību nesaistītai darbībai un lauksaimnieciskajai ražošanai (<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0304387818300105>).

Doktora Rupi Odžla (*Rupy Aujla*) intervijā ar Londonas Universitātes Austrumu un Āfrikas studiju skolas attīstības studiju profesoru un *Basic Income Earth Network* līdzdibinātāju, ekonomistu Gaju Standingu “Vai pamata ienākumi ir atbilde uz finansiālo un fizisko labklājību

pēc COVID?”, G. Standings stāsta: “Esmu veicis lielu izmēģinājuma projektu Indijā, kur nodrošinājām beznosacījumu pamatienākumus tūkstošiem cilvēku dažādās kopienās. Tiklīdz cilvēki gadu gaitā bija pie tā pieraduši, viņi atklāja, ka viņu uzvedība ir mainījusies un kļuvusi par labākiem cilvēkiem.

Projekta beigās aicinājām aizpildīt anketas, un šis ir ļoti noderīgs piemērs tam, ko es savās grāmatās saucu par “nejaūso izmēģinājumu”. Tas notika ziemeļos – Karolīna nav radikāla vieta, bet notika tas, ka indiāņu kopiena [ģeniāli] nolēma, ka visa kazino peļņa tiks pārvērsta pamatienākumu maksājumos visiem viņu kopienas iedzīvotājiem. Gluži nejaūsi vietējā universitāte [tajā pašā laikā] sāka bērnu attīstības projektu, kuru plānoja veikt ilgāk par 20 gadiem. Šajā 20 gadu projektā nolēma pētīt bērnu attīstību, veselību un problēmas ģimenēs. Vienlaicīgi notika pamatienākumu maksājumi Viens no atklājumiem bija tāds, ka pēc 16 gadiem bērni, kas dzimuši mājsaimniecībās, kuras saņēma pamatienākumus, salīdzinot ar citām kopienām, kurās pamatienākumus nesaņēma, vidēji bērnu sasniegumi skolā bija par vienu gadu labāki – tie bija apsteiguši vienaudžus par vienu gadu! Projekta pētniekiem bija dati, lai noskaidrotu, kāpēc tas notiek, un veicot ļoti sarežģītu statistikas analīzi, tika atklāts galvenais faktors – beznosacījumu pamatienākumi bija radījuši labāku ģimenes iekšējo vidi. Mazāk stresa ģimenē radīja labāku vidi mācībām. Tas pats bija novērots veselības aprūpē. Patiesībā cilvēki mācījās un mainījās viņu uzvedība un attieksme” (*Is Basic Income the Answer to Financial & Physical Wellbeing After COVID?* w Prof. Guy Standing, <https://www.youtube.com/watch?v=Eq2dqRWnzul>).

2022. gada janvārī publicēts nozīmīgs zinātniskais pētījums “*The impact of a poverty reduction intervention on infant brain activity*”, ko varētu tulkot kā “*Nabadzības samazināšanas procesa ietekme uz zīdaiņu smadzeņu darbību*”. Publikācija jau pirmajā dienā radīja lielu interesi augstskolu un zinātnieku aprindās, tāpat arī pasaules medijos. Pētījuma kopsavilkumā teikts: “Nabadzība agrā bērnībā ir riska faktors zemākiem sasniegumiem skolā, mazākiem ienākumiem un sliktākai veselībai, un tā ir saistīta ar smadzeņu struktūras un funkciju atšķirībām. Vai nabadzība izraisa neiroloģiskās attīstības atšķirības vai ir tikai saistīta ar faktoriem, kas izraisa šādas atšķirības, joprojām nav skaidrs. Šeit mēs ziņojam par aplēsēm par nabadzības samazināšanas procesa cēloņsakarību uz smadzeņu darbību pirmajā dzīves gadā. Mēs iegūstam datus no pētījuma *Baby’s First Years Study* apakšizlases, kurā tika pieņemtas 1000 dažādu maznodrošinātu māšu un zīdaiņu diādes. Neilgi pēc dzemdībām mātes tika nejaūsi izvēlētas, lai saņemtu lielu vai nominālu ikmēneša beznosacījuma naudas pārvedumu. Zīdaiņa smadzeņu aktivitāte tika novērtēta aptuveni 1 gada vecumā bērna mājās, izmantojot miera stāvoklī esošu elektroencefalogrāfiju (EEG; n = 435). Mēs izvirzījām hipotēzi, ka zīdaiņiem lielas naudas summas izmaksu grupā būtu lielāka EEG jauda vidējās un augstās frekvences joslā un mazāka jauda zemas frekvences joslā, salīdzinot ar zīdaiņiem, kas saņem maksājumu grupā ar zemu skaidras naudas summu. Patiešām, zīdaiņiem lielas naudas summas izmaksas grupā bija lielāka jauda augstfrekvences joslās. Efektu lielums bija līdzīgs daudzām mērogojamām izglītības intervencēm, lai gan aprēķinu nozīmīgums mainījās atkarībā no analītiskās specifiskācijas. Rezumējot, izmantojot stingru randomizētu (patvaļīgi izraudzītu) plānu, mēs sniedzam pierādījumus tam, ka ikmēneša beznosacījumu skaidras naudas pārvedumi mātēm, kuras bērnu pirmajā dzīves gadā piedzīvo nabadzību, var mainīt zīdaiņa smadzeņu darbību. Šādas izmaiņas atspoguļo neiroplastiskumu un vides pielāgošanos un parāda modeli, kas ir saistīts ar turpmāko kognitīvo prasmju attīstību”. (Diāde – viena no pārveida hromosomu grupām, kas izveidojas mejozē, daloties tetrādei. Tetrāde - četras haploīdas augu šūnas — sporas, kas radušās no vienas putekšņa mātšūnas meiotiskās dalīšanās rezultātā un zināmu laiku atrodas kopējā apvalkā. Haploīds - organisms (šūna, kodols), kurā ir vienkārtējs hromosomu komplekts. Mejoze – Šūnas kodola dalīšanās, kā rezultātā hromosomu skaits samazinās uz pusi. Autora piezīme, <https://tezaurs.lv/>). Pētījums publicēts Amerikas Savienoto Valstu Nacionālās Zinātņu akadēmijas daudznozaru zinātniskajā žurnālā (*Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, <https://www.pnas.org/content/119/5/e2115649119>)

The impact of a poverty reduction intervention on infant brain activity

Sonya V. Troller-Renfree^a, Molly A. Costanzo^b, Greg J. Duncan^{c,1}, Katherine Magnuson^{b,d}, Lisa A. Gennetian^e, Hirokazu Yoshikawa^f, Sarah Halpern-Meekin^g, Nathan A. Fox^h, and Kimberly G. Noble^{a,i,1}

^aDepartment of Biobehavioral Sciences, Teachers College, Columbia University, New York, NY 10027; ^bInstitute for Research on Poverty, University of Wisconsin–Madison, Madison, WI 53706; ^cSchool of Education, University of California, Irvine, CA 92697; ^dSandra Rosenbaum School of Social Work, University of Wisconsin–Madison, Madison, WI 53706; ^eSanford School of Public Policy, Duke University, Durham, NC 27708; ^fDepartment of Applied Psychology, New York University, New York, NY 10012; ^gSchool of Human Ecology and LaFollette School of Public Affairs, University of Wisconsin–Madison, Madison, WI 53706; ^hDepartment of Human Development and Quantitative Methodology, University of Maryland, College Park, MD 20742; and ⁱDepartment of Human Development, Teachers College, Columbia University, New York, NY 10027

Contributed by Greg J. Duncan; received August 25, 2021; accepted December 29, 2021; reviewed by Martha Farah and Joan Luby

Early childhood poverty is a risk factor for lower school achievement, reduced earnings, and poorer health, and has been associated with differences in brain structure and function. Whether poverty causes differences in neurodevelopment, or is merely associated with factors that cause such differences, remains unclear. Here, we report estimates of the causal impact of a poverty reduction intervention on brain activity in the first year of life. We draw data from a subsample of the Baby's First Years study, which recruited 1,000 diverse low-income mother–infant dyads. Shortly after giving birth, mothers were randomized to receive either a large or nominal monthly unconditional cash gift. Infant brain activity was assessed at approximately 1 y of age in the child's home, using resting electroencephalography (EEG; $n = 435$). We hypothesized that infants in the high-cash gift group would have greater EEG power in the mid- to high-frequency bands and reduced power in a low-frequency band compared with infants in the low-cash gift group. Indeed, infants in the high-cash gift group showed more power in high-frequency bands. Effect sizes were similar in magnitude to many scalable education interventions, although the significance of estimates varied with the analytic specification. In sum, using a rigorous randomized design, we provide evidence that giving monthly unconditional cash transfers to mothers experiencing poverty in the first year of their children's lives may change infant brain activity. Such changes reflect neuroplasticity and environmental adaptation and display a pattern that has been associated with the development of subsequent cognitive skills.

the theta-band), and some represent higher-frequency (faster) brain activity in the mid to high portions of the frequency spectrum (e.g., the alpha-, beta-, and gamma-bands). All individuals have brain activity across the frequency spectrum throughout the brain. "Power" refers to the amount of brain activity in a certain band measured across the scalp, broadly reflecting the electrical activity of the underlying brain. Power varies across frequency bands and between people. "Absolute power" refers to the amount of brain activity measured at a certain frequency (or within a certain frequency band). "Relative power" expresses absolute power as a fraction of power summed across all frequency bands.

Childhood EEG-based brain activity demonstrates a specific developmental pattern. As children mature from the neonatal period through middle childhood, they tend to show a decrease in brain power in the low-frequency portion of the frequency spectrum, as well as an increase in brain power in the mid- to high-frequency portions of the frequency spectrum (17–20). Individual differences in this pattern, particularly in absolute power, have been associated with children's cognitive and behavioral outcomes. For example, more absolute power in mid- to high- (i.e., alpha, beta, and gamma) frequency bands has been associated with higher language (21–24), cognitive (21, 25), and social-emotional (26) scores, whereas more absolute or relative low-frequency (i.e., theta) power has been associated with the development of behavioral, attention, or learning problems (27–29).

PSYCHOLOGICAL AND
COGNITIVE SCIENCES

Pētījuma "Nabadzības samazināšanas procesa ietekme uz zīdaiņu smadzeņu darbību" teksta fragmenti. <https://www.pnas.org/content/pnas/119/5/e2115649119.full.pdf>

BPI ieviešana var radīt milzīgu ietekmi uz bērnu agrīno izglītību, jo tieši bērnība, pirmie dzīves gadi ir paši būtiskākie. Jo ilgāk mazuļu aprūpi veic vecāki, kuri ir labā materiālā situācijā, jo vieglāk bērniem padodas jaunu zināšanu apguve visa mācību cikla un arī dzīves laikā. Mēs varam mainīt situāciju Latvijā, iesaistot Eiropas Savienību kā atbalstu, lai pārtrauktu nabadzību. Latvijas finansiālie līdzekļi ir ierobežoti, un gadu gaitā ir vājinātas valsts spējas uzlabot labklājības līmeni Latvijā. Pārmaiņas varam veikt, parakstot Eiropas pilsoņu iniciatīvu "Beznosacījumu pamatienākumu ieviešana visā ES", kā arī piedaloties konferencē "Par Eiropas nākotni", kurā viens no visvairāk apspriestajiem ierosinājumiem ir beznosacījumu pamatienākumu ieviešana visā ES.

Viens no veidiem kā izklūt no nabadzības

Jaunākie pieejamie dati liecina, ka starp visām ES dalībvalstīm Latvijā bija piektais augstākais nabadzības vai sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvars – 2019. gadā tie bija 26,0 % jeb 489 tūkstoši iedzīvotāju. Sliktāka situācija bija Bulgārijā, Rumānijā, Grieķijā un Lietuvā. Dati par ES dalībvalstīm liecina, ka 2019. gadā Latvija bija viena no valstīm ar salīdzinoši mazu iedzīvotāju īpatsvaru, kuri dzīvoja ļoti zemu darba intensitāti strādājošās māsaimniecībās – 5,7 % (tātad strādājam daudz vairāk, kā vidēji ES), bet pārējie rādītāji Latvijā bija ievērojami sliktāki. Piemēram, apsekojuma dati liecina, ka 2019. gadā no visām ES dalībvalstīm Latvijā bija:

- trešais augstākais nabadzības riskam pakļauto personu īpatsvars – 21,6 % no visiem iedzīvotājiem;

- devītais augstākais dziļai materiālai nenodrošinātībai pakļauto personu īpatsvars – 7,3 % no visiem iedzīvotājiem;
- ceturtais augstākais iedzīvotāju īpatsvars, kas naudas trūkuma dēļ nevarēja atļauties savām privātajām vajadzībām lietot vieglo automobili (13,3 % 2019. gadā un 13,4 % 2020. gadā);
- piektais augstākais iedzīvotāju īpatsvars, kas nevarēja atļauties segt pēkšņus neparedzētus izdevumus (49,7 % 2019. gadā un 45,6 % 2020. gadā).

Pārējos materiālās nenodrošinātības rādītājos Latvijas situācija bija ievērojami labāka un tā bija tuva ES dalībvalstu vidējam līmenim.

Centrālā statistikas pārvalde norāda, ka Latvijā nabadzības risku veicina zemie ienākumi un to nevienlīdzīgais sadalījums. No visām ES dalībvalstīm Latvijā 2019. gadā turīgāko iedzīvotāju ienākumi bija 6,3 reizes augstāki par trūcīgāko iedzīvotāju ienākumiem - tātad valda liela ienākumu nevienlīdzība. Vēl augstāka šī ienākumu starpība bija tikai Lietuvā (6,4 reizes), Rumānijā (7,1 reize) un Bulgārijā (8,1 reize). Dati par 2020. gadu vēl nav apkopotī.

<https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/majsaimniecibu-ienakumi/publikacijas-un-infografikas/7260-ienakumi-un>

Konferences “Par Eiropas nākotni” trešajā starpposma ziņojumā “2021. gada novembris” tiek teikts: “Lai padarītu Eiropu iekļaujošāku un sociāli taisnīgāku, visbiežāk tiek minēts tāds mehānisms kā beznosacījumu pamatienākumi visā ES. Turklāt dalībnieki uzskata, ka dažādu cilvēku grupu, jo īpaši visnelabvēlīgākajā situācijā esošo, labbūtībai ir izšķirošs faktors ES sekmīgai darbībai un turpmākai izaugsmei”. Ikviens var paātrināt BPI ieviešanu, atbalstot ideju “Beznosacījuma pamatienākumi (UBI) visā ES, kas nodrošina katra cilvēka faktisko dzīvošanu un iespēju piedalīties sabiedrībā” digitālajā daudzvalodu platformā <https://futureu.europa.eu/processes/Economy/f/10/proposals/1556>.

Beznosacījumu pamatienākumi krasi uzlabotu Latvijas (Eiropas Savienības) labklājības līmeni, pārtraucot nabadzību. Centrālā statistikas pārvalde, izmantojot ikgadējā apsekojuma „Eiropas Savienības statistika par ienākumiem un dzīves apstākļiem” (EU-SILC) datus, publicējusi statistisko datu krājumu “Ienākumi un dzīves apstākļi Latvijā 2020”. Apkopotie dati atklāj, ka 2019. gadā 15,8 % bērni vecumā 0-17 gadiem un 18,2 % bērni vecumā 18-24 gadiem Latvijā bija pakļauti nabadzībai. Būtībā ir jārunā par vispārējo nabadzības līmeni Latvijā, jo bērni aug vidē, kurā dzīvo to vecāki un vecvecāki, sabiedrība kopumā. Salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, nabadzības risks ģimenēm ar bērniem ir audzis. Īpaši strauji nabadzības risks palielinājās starp ģimenēm ar vienu pieaugušo un bērniem, to īpatsvaram 2019. gadā sasniedzot 30,6 % (kopš 2018. gada pieaugums par 4,4 procentpunktiem). Ģimenēm ar diviem pieaugušajiem un diviem bērniem nabadzības risks pieauga par 1,7 procentpunktiem (no 11,1 % 2018. gadā līdz 12,8 % 2019. gadā) un ģimenēm ar diviem pieaugušajiem un trim vai vairāk bērniem – par vienu procentpunktu (no 16,7 % 2018. gadā līdz 17,7 % 2019. gadā). Bērniem vecumā līdz 17 gadiem nabadzības risks pieauga par 1,3 procentpunktiem – no 14,5 % 2018. gadā līdz 15,8 % 2019. gadā – tādus datus sniedz patlaban pieejamā statistika.

Valsts un pašvaldību pakalpojumi – pirmsskolas izglītības nodrošināšana, skolu, augstskolu, formālās un neformālās izglītības pakalpojumu sniegšana ir tikai viena no divām izglītības sistēmas monētās pusēm – otra puse ir – iespējas iedzīvotājiem to izmantot. Latvijā daudziem iedzīvotājiem kvalitatīva izglītība var arī palikt nesasniedzama nabadzības dēļ. BPI nodrošinātu ikvienam līdzekļus, kas pārsniedz nabadzības sliekšni, līdz ar to, varētu runāt par izglītības pieejamību gan bērnībā, gan skolas un studiju gados, gan turpmākajā mūža laikā. Kā jau tika minēts, pētījumi par BPI ietekmi uz izglītību apliecina būtisku pienesumu zināšanu un prasmju stiprināšanai jau no pirmajām bērna dzīves dienām. Tad kādēļ gan atteikties no tik lieliem ieguvumiem, ņemot vērā, ka tuvākajā nākotnē ikviens no mums saskarsies ar

nepieciešamību iegūt ne tikai pamatizglītību, vidējo, profesionālo vai augstāko izglītību, bet mūžizglītība būs neatņemama mūsu dzīves sastāvdaļa?

1.2. Nabadzības riska sliekšnis (ilustratīvās vērtības) 2015.–2019. gadā

1.2. At-risk-of-poverty threshold (illustrative values); 2015–2019

(EUR gadā/ EUR annually)

	2015	2016	2017	2018	2019	
Vienas personas mājsaimniecība	3 819	3 964	4 400	4 912	5 296	Single persons
2 pieaugušie un 2 bērni, jaunāki par 14 gadiem	8 019	8 325	9 240	10 316	11 122	Two adults with two children aged under 14

☐ Oficiālās statistikas portāls (tabulas numurs: [NNR010](#))/ Official statistics portal (table number: [NNR010](#)).

1.3. Nabadzības riska indekss pēc dzimuma un vecuma 2015.–2019. gadā

1.3. At-risk-of-poverty rate by gender and age; 2015–2019

(procentos/ as per cent)

	2015	2016	2017	2018	2019	
PAVISAM	21.8	22.1	23.3	22.9	21.6	TOTAL
0–17	18.6	18.4	17.5	14.5	15.8	0–17
18–24	17.3	16.1	19.6	16.4	18.2	18–24
25–49	14.5	14.6	13.8	12.8	13.6	25–49
50–64	23.1	22.7	23.8	24.6	22.0	50–64
65+	38.1	39.9	45.7	47.9	40.9	65+
18+	22.6	22.9	24.7	24.8	23.0	18+
0–64	17.9	17.7	17.7	16.6	16.7	0–64
18–64	17.7	17.5	17.8	17.2	16.9	18–64
Vīrieši	19.4	19.1	20.4	20.3	19.1	Males
0–17	19.0	17.2	16.9	15.1	16.7	0–17
18–24	17.5	15.9	20.1	16.1	16.9	18–24
25–49	14.6	14.8	14.0	13.6	13.5	25–49
50–64	23.4	23.1	23.7	24.1	21.4	50–64
65+	28.4	29.1	37.5	41.8	34.4	65+
18+	19.5	19.6	21.3	21.7	19.8	18+
0–64	18.0	17.4	17.5	16.7	16.4	0–64
18–64	17.7	17.5	17.8	17.2	16.3	18–64
Sievietes	23.9	24.6	25.8	25.1	23.7	Females
0–17	18.2	19.7	18.1	13.8	14.9	0–17
18–24	17.2	16.3	19.0	16.7	20.0	18–24
25–49	14.4	14.4	13.6	12.0	13.7	25–49
50–64	22.8	22.4	23.9	25.1	22.5	50–64
65+	42.9	45.1	49.8	51.0	44.3	65+
18+	25.0	25.6	27.3	27.3	25.6	18+
0–64	17.8	17.9	17.9	16.5	16.9	0–64
18–64	17.7	17.5	17.9	17.2	17.5	18–64

☐ Oficiālās statistikas portāls (tabulas numurs: [NNR020](#))/ Official statistics portal (table number: [NNR020](#)).

Nabadzības riska indekss pēc dzimuma un vecuma

Jo vairāk ieguldīsim savos bērnos, jo lielāki būs mūsu ieguvumi – zinoša, gudra, talantīga un vispusīgi attīstīta jaunā paaudze. Aplūkosim kādu piemēru par atbalstu ģimenēm ar bērniem Latvijā. Kopš 2022. gada 1. janvāra ir mainīts ģimenes valsts pabalsts. Kā žurnālam “Santa” rakstā “Svarīgas nianse par to, kā mainīsies ģimenes valsts pabalsts no 2022. gada 1. janvāra?”(08.12.2021.) izsakās Labklājības ministrijas pārstāvis Egils Zariņš – “lai stimulētu ģimenes izšķirties par vairāk bērniem un līdz ar to mazinātu demogrāfisko problēmu valsti”.

Bet vai ģimenes valsts pabalsts, kas tiek izmaksāts ar šī gada 1. janvāri var stimulēt ģimenes radīt vairāk bērnus un sniedz vienlīdzīgas iespējas (un iespējas vispār) gūt, piemēram, kvalitatīvu izglītību? Latvijas Republikas Ministru kabinets ir lēmis, ka, piemēram, ģimene ar vienu bērnu saņems 25 eiro, ar diviem bērniem – 100 eiro (50 eiro par katru bērnu), ar trīs bērniem – 225 eiro (75 eiro par katru bērnu), bet ar četriem un vairāk bērniem – 100 eiro par katru bērnu. Ir noteikts, ka ģimenes valsts pabalstu (ĢVP) izmaksā par katru ģimenē audzināmo bērnu no viņa viena gada vecuma sasniegšanas dienas līdz 16 gadu vecumam, kā arī par bērnu vecumā no 16 līdz 20 gadiem, ja viņš mācās vispārējās izglītības vai profesionālās izglītības iestādē un nav stājies laulībā.

Salīdzināsim ģimenes valsts pabalstu ar BPI. Ieviešot beznosacījumu pamatienākumus, katrs – gan bērns jau no pirmās dzīves dienas, gan pieaugušais saņemtu tādu summu, kas ir virs nabadzības riska sliekšņa (Latvijā – 472 eiro 2020. gadā, <https://neatkariga.nra.lv/izpette/367588-nabadzibas-riskam-paklauta-piektadala-latvijas-cilveku>). Acīm redzami, ka vienlīdzīgas iespējas, saņemot ĢVP 25 eiro par vienu bērnu vai 50 (75 un 100) eiro par bērnu netiek nodrošinātas. Apšaubāms ir arī mērķis veicināt valstī dzimstību, jo 25 eiro nav liels sākotnējais atspēriena punkts ģimenēm, kurās ir viens bērns (piemēram, autiņbiksītes vien 26 gabali iepakojumā maksā no 4-5 eiro, atkarībā no ražotāja, kas nozīmē, ka par ĢVP var iegādāties 5-6 autiņbiksīšu iepakojumus mēnesī). Arī mērķis – saņemt atbalstu 50, 75 vai 100 eiro bērnu aprūpei, audzināšanai un izglītošanai nav tik stimulējošs, kā tas būtu BPI gadījumā, jo summa saņemot BPI, pārsniegtu 472 eiro. Lūkojoties caur sociālo tiesību prizmu, ĢVP neatbilst Eiropas Sociālo tiesību pīlāra 20 principiem.

Eiropas Savienībā (ES) patlaban tiek ieviesti Eiropas Sociālo tiesību pīlāra 20 principi (šis mērķis jāizpilda līdz 2030. gadam). Kā teikts oficiālajā ES tīmekļa vietnē, “Eiropas sociālo tiesību pīlāra 20 principi ir mūsu virzītājspēks ceļā uz spēcīgu sociālo Eiropu, kurā valda taisnīgums, iekļautība un vienlīdzīgas iespējas”. Piemēram, I nodaļa “Vienādas iespējas un darba tirgus pieejamība” nosaka, ka:

- Ikvienam ir tiesības uz kvalitatīvu un iekļaujošu vispārīgu un profesionālo izglītību un mūžizglītību, lai varētu saglabāt un iegūt prasmes, kas ļauj pilnā mērā piedalīties sabiedrības dzīvē un veiksmīgi mainīt darbu darba tirgū (1. pīlārs – Vispārīgā un profesionālā izglītība un mūžizglītība)

- Ikvienam neatkarīgi no dzimuma, rases vai tautības, reliģijas vai ticības, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas ir tiesības uz vienādu attieksmi un iespējām tādās jomās kā nodarbinātība, sociālā aizsardzība, izglītība un piekļuve sabiedrībai pieejamām precēm un pakalpojumiem. Nepietiekami pārstāvēto grupu iespēju vienlīdzību veicina (3. pīlārs – Vienādas iespējas).

Tostarp pīlāra III nodaļa “Sociālā aizsardzība un iekļaušana” nosaka, ka:

- Bērniem ir tiesības uz kvalitatīvu agrīno pirmsskolas izglītību un aprūpi par pieņemamu cenu. Bērniem ir tiesības uz aizsardzību pret nabadzību. Bērniem no sociāli nelabvēlīgas vides ir tiesības uz īpašiem pasākumiem vienlīdzīgu iespēju vairošanai (11. pīlārs – Bērnu aprūpe un atbalsts bērniem)

https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_lv

Beznosacījumu pamatienākumi atbilst Eiropas Sociālo tiesību pīlāra 20 principiem, jo tas nodrošina tiesības uz vienādu attieksmi un iespējām, tiesības ikvienam uz kvalitatīvu izglītību, īpaši 11. pīlārā iekļautās tiesības bērniem. Turpinot salīdzināt ĢVP ar BPI, palūkosimies, kāda ir saņemamās summas atšķirība, par paraugu ņemot nabadzības riska sliekšni 472 eiro, pieņemot, ka bērniem tiek izmaksāta tāda pati summa kā pieaugušajiem:

- par vienu bērnu – vairāk nekā 472 eiro, nevis 25 eiro;
- par diviem bērniem – vairāk nekā 944 eiro (472 eiro, nevis 50 eiro par katru bērnu);
- par trīs bērniem – vairāk nekā 1416 eiro (1416 eiro, nevis 75 eiro par katru bērnu);
- par četriem un vairāk bērniem – vairāk nekā 1888 eiro par četriem bērniem un 472 eiro par katru nākamo bērnu, nevis 100 eiro par katru bērnu.

Protams, ieviešot BPI, nav zināms, kādu lēmumu pieņemtu Eiropas Komisija par BPI apjomu – iespējams, ka bērniem var tikt piešķirta mazāka BPI summa, nekā pieaugušajiem, taču arī katrs pieaugušais ģimenes loceklis saņems savos kontos BPI virs nabadzības riska sliekšņa. Ja ņemam vērā milzīgo atšķirību līdzšinējā politikā, salīdzinājumā ar BPI, priekšroka

būtu dodama BPI kaut vai dēļ tā, ka BPI nepieļautu nabadzību un ikvienam nodrošinātu vienādas iespējas iegūt izglītību.

Būsim tālredzīgi un ņemsim vērā zinātnieku atklājumus. Ja pētījums pierāda, ka pat tik (nosacīti) nelielas summas – 333 dolāru piešķiršana būtiski uzlabo bērnu smadzeņu darbību salīdzinājumā ar izmaksātajiem 20 dolāriem, tad spējat iedomāties efektu, ja ikviens katru mēnesi saņemtu beznosacījumu pamatienākumus virs nabadzības sliekšņa. Ir arī zināms fakts, ka trūcumā dzīvojošajiem intelekta koeficients (IQ) samazinās par 14 punktiem (skat. iepriekšējo rakstu par BPI ietekmi uz veselību). Atliek iedomāties, kā tiktu palielināts cilvēku zināšanu un radošuma potenciāls BPI ieviešanas gadījumā. Ikviens – mazulis, jaunietis, pieaugušai un seniors varētu gūt jaunas, šim laikmetam piemērotas zināšanas.

Pieminēšanas vērts ir Kanādas vadošo ekonomistu skatījums uz to, kā ieviest BPI un veiktie aprēķini, kas publicēti Kanādas Ekonomiskās analīzes centra (CANCEA) ziņojumā, kas tika publicēts 2020. gada 9. decembrī. Tajā ir teikts, ka pamatienākumi var ilgtspējīgi attīstīt Kanādas ekonomiku, radīt darbavietas un veicināt uzņēmējdarbību, vienlaikus izbeidzot nabadzību un palielinot vidusšķiru. Pilns ziņojums un svarīgākie fakti pieejami: <https://UBIWorks.ca/groweconomy>. Kanādieši arī izceļ astoņus veidus, kā finansēt beznosacījumu pamatienākumus (<https://www.ubiworks.ca/howtopay>).

Atraisīt iespējas, mainot redzējumu

Racionāls skatījums uz to, kā uzlabot sociālās aizsardzības sistēmu, ir mudinājis runāt par beznosacījumu pamatienākumu ieviešanu pasaules cilvēktiesību aizstāvības līderus, zinātniskās institūcijas un ekonomistus. Pragmātiskie apsvērumi bijuši par pamatu daudzu izmēģinājumu projektu veikšanai, kas katrs no tiem apliecina pamatienākumu pozitīvo efektu uz dažādām jomām (veselība, kultūra, ekonomika, izglītība, u.c.), taču līdz šim šie rezultāti no politikas veidotāju puses tiek ignorēti. Vieglāk ir turpināt uzturēt mītus par to, ka beznosacījumu pamatienākumu ieviešana ir par dārgu, ka cilvēki, saņemot BPI kļūs slinki un nestrādās. Šie mīti tiek apgāzti ar katru nākamo BPI izmēģinājuma projektu atkal no jauna, bet politiķi izliekas to neredzam.

Viens no stratēģijas “Eiropa 2020” kopējiem ES mērķiem ir samazināt nabadzības vai sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju skaitu no 116,1 miljona 2008. gadā līdz 96,2 miljoniem 2020. gadā. 2019. gadā nabadzības vai sociālās atstumtības riskam bija pakļauti gandrīz 107,5 miljoni ES iedzīvotāju. Toties Apvienoto Nāciju Organizācijas mērķis ir nabadzību izskaust (Latvija ir viena no ANO dalībvalstīm). Mainot līdzšinējo pieeju nabadzības mazināšanā uz beznosacījumu pamatienākumu ieviešanu kā sociālās drošības sistēmas būtisku sastāvdaļu, arī ES, tostarp Latvija, var nabadzību izskaust.

Ja jau zinātnieki konstatējuši tik spēcīgu pozitīvo iespaidu uz bērnu attīstību ko rada beznosacījumu naudas maksājumi, kas attur no BPI ieviešanas? Daudzi ekonomisti atzīst, ka patlaban ieviestās sociālās garantijas nenodrošina palīdzību tiem, kuriem tas ir visvairāk nepieciešams, jo pastāv dažādi izvirzīti nosacījumi. “Siets”, kuru bieži piemin labklājības jomas pārstāvji, ir ar tik lieliem robiem, ka tiem cauri izkrīt ļoti daudzi nabadzībā nonākušie. Politikas veidotāji pieturas pie it kā sen pārbaudītām vērtībām un cilvēces “sasniegumiem” sociālās drošības sistēmā – ir izveidota pensiju sistēma, tiek sniegta palīdzība cilvēkiem ar invaliditāti, atbalstu saņem ģimenes ar bērniem, valsts garantē minimālos ienākumus (109 EUR) un minimālo pensiju, kuru aprēķina, piemērojot koeficientu 1.1 minimālajai vecuma pensijas aprēķina bāzei 136 eiro (personām ar invaliditāti no bērnības – 163 eiro), garantēta tiek arī minimālā invaliditātes pensija (tā var būt robežās no 136 līdz 260 eiro atkarībā no aprēķina grupām no I līdz III un invaliditātes formai), dažāda veida atbalstu sniedz pašvaldības. Taču paliek neatbildēts

jautājums – kādēļ ar valsts un pašvaldību sniegto atbalstu, vēl joprojām ir liels nabadzības un nevienlīdzības līmenis?

Kā jau tika minēts, pētījumi par BPI ietekmi uz izglītību apliecina būtisku pienesumu zināšanu un prasmju stiprināšanai jau no pirmajām bērna dzīves dienām. Tad kādēļ gan atteikties no tik lieliem ieguvumiem, ņemot vērā, ka tuvākajā nākotnē ikviens no mums saskarsies ar nepieciešamību iegūt ne tikai pamatizglītību, vidējo, profesionālo vai augstāko izglītību, bet mūžizglītība būs neatņemama mūsu dzīves sastāvdaļa?

Informācija ir sagatavota ar Islandes, Lihtenšteinas un Norvēģijas atbalstu caur EEZ un Norvēģijas grantu programmu “Aktīvo iedzīvotāju fonds”. Par publikācijas saturu atbild projekta ”Eiropas pilsoņu iniciatīvas „Beznosacījumu pamatienākumu ieviešana visā ES” aktualizēšana Latvijā” īstenotāji - Biedrība „Vecdaugavieši”.

Iceland
 Liechtenstein
 Norway **Active
 citizens fund**

